

ישראל והפלסטינים – הנחות יסוד לעדכון תפיסת הביטחון

בעקבות "צוק איתן"¹

יצחק בן-ישראל

שלוש תקופות בתפיסת הביטחון של ישראל

בספרי על **תפיסת הביטחון של ישראל** ובמספר מאמרים², חילקתי את תפיסת הביטחון של ישראל לשלוש תקופות:

- א. שלטון המנדט הבריטי מ-1920 ועד 1947/8 – "סכסוך שכנים";
- ב. התקופה המרכזית מייסוד המדינה ועד אמצע שנות התשעים – "איום של צבאות פולשים";
- ג. מאמצע שנות התשעים ועד היום. בעשרים השנים האחרונות – "מלחמה נגד ארגונים".

התקופה הראשונה – סכסוך שכנים

זו החלה באינתיפאדה של 1920/21 ונמשכה עד 1947. חשוב לציין ששתי הקהילות שחיו אז בארץ (תחת שלטון המנדט הבריטי) לא היו ישויות מדיניות עצמאיות (מדינת היהודים נחרבה כאלפיים שנה קודם ומדינה פלסטינית לא הייתה קיימת מעולם), וכתוצאה מכך נשא הסכסוך האלים ביניהן אופי של "סכסוכי שכנים" מקומיים שהתבטאו בפרעות, מהומות והפרות סדר, התנכלות לחקלאות של הצד השני (שהייתה אז אמצעי הפרנסה העיקרי של שני הצדדים), גניבות שהתפתחו לפעמים לאירועי ירי, וכדומה.

¹ גרסה מוקדמת של מאמר זה התפרסמה בגיליון **האומה, הבמה למחשבה לאומית, לתיעוד ולספרות, בהוצאת מסדר ז'בוטינסקי, גיליון מס' 195, אוגוסט 2014**. נוסח מעודכן זה הועלה ב 8.9.2014 לאתר **עמותת בוגרי המכללה לביטחון לאומי** <http://www.amutatmabal.org.il>.

² יצחק בן ישראל, **תפיסת הביטחון של ישראל**, סדרת האוניברסיטה המשודרת, הוצאת מודן ומשרד הביטחון – ההוצאה לאור, 2013.

יצחק בן ישראל, "מדינאות אחרת - תורת הביטחון של ישראל מחייבת חשיבה מחדש", **כיוונים חדשים** - כתב עת לענייני ציונות, מדיניות, חברה ותרבות, גיליון מס' 22, סיון-תמוז תש"ע, יוני 2010, עמ' 15-29.

יצחק בן ישראל, "אין 'זבנג וגמרנו' בתפיסת הביטחון של ישראל", **האומה 183**, סתיו תשע"ב 2011, עמ' 14-28.

יצחק בן ישראל, "מ'תחריר 41' לכיכר תחריר – 40 שנה למלחמת יום הכיפורים", **האומה 191**, סתיו תשע"ד 2013, עמ' 7-15.

בעקבות האירועים של 1920/21 כתב זאב ז'בוטינסקי את מאמרו הידוע "על קיר הברזל"³, ובו שתי תובנות מרכזיות:

(1) הסכסוך בין היהודים ובין התושבים הערביים של א"י (הפלסטינים בשפתנו כיום) אינו סכסוך "רגיל" בין **מדינות** היכול להיפתר בפשרה פוליטית. מדובר בסכסוך בין שני **עמים** הנאבקים על אותה חלקת ארץ. סכסוך כזה אינו יכול להיפתר באופן מעשי, אלא סופו להתעמעם ולהיחלש בתהליך "היסטורי" שיימשך דורות רבים.

(2) כתוצאה מאופי הסכסוך, ובהתחשב בכך שהישוב היהודי הוא רק טיפה בים של אוקיאנוס ערבי גדול במזרח התיכון, נשאלת השאלה כיצד נשרוד "בינתיים". העיקרון של ז'בוטינסקי המכונה "קיר הברזל" מציב תנאי הכרחי להישרדותנו: עלינו להיות חזקים מספיק כך שאויבינו יידעו כי בכוח הזרוע לא יוכלו לעולם למחוק אותנו ממפת המזרח התיכון.

תובנות אלו משתקפות יפה בדבריו של ז'בוטינסקי עצמו בסיום מאמרו על קיר הברזל:⁴

"כל עוד מקנן בלבות הערבים, ויהיה אף זיק של תקווה, שיעלה בידם להפטר מאתנו, אין בעולם דברי נועם כאלה ולא הבטחות מושכות-לב שבגללם יהיו הערבים מוכנים לוותר על תקוותם זו - וזאת דווקא בגלל כך שאין הם אספסוף אלא אומה חיה. ואומה חיה מוכנה לויתורים בשאלות גורליות כאלו רק בזמן שלא נותרה כבר כל תקווה 'להפטר', וכשבקיר הברזל נסתמת כל פרצה. רק אז מאבדות את השפעתן הקבוצות הקיצוניות... ורק אז יופיעו המתונים כשבפיהם הצעות בדבר וויתורים הדדיים."⁵

³ המאמר פורסם ברוסית ב-1923. בעקבות "מאורעות" תרפ"ט תורגם המאמר לאידיש והתפרסם ב**זאמעלבונד פאר ביתרישער יוגענד**, הוצאת שלטון בית"ר, וורשה, 1933. הנוסח העברי פורסם בכתבי ז'בוטינסקי, **כתבים**, הכרך **בדרך למדינה**, הוצאת ערי ז'בוטינסקי, ירושלים, תשי"ג.

⁴ פירוט נוסף של משנתו של ז'בוטינסקי והטיעונים שהובילו אותו לתפיסת "קיר הברזל" ניתן בנספח למאמר זה.

⁵ **שם**, ע' 259-260.

התקופה השנייה – איום של צבאות פולשים

התקופה השנייה עוצבה ע"י יריבו הפוליטי של ז'בוטינסקי, קרי - דוד בן גוריון. בן גוריון חשש (ואכן כך קרה בפועל) כי הכרזת המדינה תגרום לפלישה של צבאות ערביים (בעיקר מצרים וירדן) שינסו למנוע את עצם הקמתה. בכך נפתחה תקופה בה **האיום המרכזי הפסיק להיות שכנינו הפלסטינים בין הירדן לים התיכון, והתחיל להיות האיום של פלישת צבאות סדירים** דרך הגבול. בן גוריון ועמיתיו הניחו שורה של עקרונות ביטחוניים⁶ הנגזרים מהיעד האסטרטגי העליון אליו צריכה לחתור **תפיסת הביטחון של ישראל: השלמה של מדינות ערב עם קיומה של ישראל.**

נקודת המוצא של בן גוריון⁷ דומה לזו ז'בוטינסקי, בלי להזכיר כמובן את שמו. "קיר הברזל", של בן גוריון נשען על שלוש רגליים עיקריות:

- א. **צבא קונבנציונלי גדול מאד** שאינו יחסי לגודל האוכלוסייה: צה"ל מונה, בכל רגע (ללא גיוס מילואים כללי) כ-4-5% מהאוכלוסייה היהודית, בעוד שצבאות המדינות המתקנות בעולם מחזיקים בשגרה רק 0.2-0.4% מאזרחיהן, דהיינו פי 15-25 פחות מישראל באופן יחסי.
- ב. **הדימוי הגרעיני של ישראל** הנשען על הפרויקט בדימונה.

לאילו ניתן להוסיף גם רגל שלישית, חשובה פחות, אבל עדיין חשובה:

- ג. **ברית עם אחת המעצמות** החזקות בעולם (תחילה בריטניה וצרפת, ומשנות השישים – ארצות הברית).

לעמודי התווך הללו נוספה תפיסה לפיה כל ה"מלחמות" בינינו ובין הערבים אינן אלא "סיבובים" במלחמה אחת ארוכה: החל במלחמת העצמאות (1948), דרך מבצע סיני (1956), מלחמת ששת הימים (1967), מלחמת ההתשה (1968-1970) וכלה במלחמת יום הכיפורים (1973) ובמידה חלקית גם מלחמת לבנון הראשונה (1982).⁸ לפי בן-גוריון, **כל סיבוב כזה אינו יכול אף פעם להסתיים בניצחון "סופי" שלנו.** למדינות ערב סביבנו יש מספיק פוטנציאל (בכ"א ובכסף) לבניית צבאן

⁶ ראה פרוט במאמריי ובספרי שהוזכרו בהערה מס' 2 לעיל.

⁷ בן גוריון ניסח עקרונות אלו במסמך שהוגש לממשלה ב-18 אוקטובר 1953. המסמך התפרסם, עם שינויי עריכה מסוימים ועם כמה השמטות, **במערכות**, גיליון 279-280, 1981, עמ' 11-2. נוסח ערוך ומוער נכלל כנספח בספרי **תפיסת הביטחון של ישראל**, עמ' 125-153.

⁸ יש המוסיפים לרשימה זו גם את פעולות התגמול של המחצית הראשונה של שנות החמישים.

מחדש וליציאה ל"סיבוב מלחמה" נוסף מקץ מספר חודשים (כמו מלחמת ההתשה אחרי ה"ניצחון" במלחמת ששת הימים), או אחרי שנים ספורות (כמו מלחמת יום הכיפורים, כשלוש שנים לאחר ההתשה).

וכך אמר בן-גוריון על המלחמות בינינו ובין הערבים:

"יש הבדל היסטורי אחד בינינו לבין הערבים... אנו לא יכולים להניח אף פעם שאנו יכולים לתת מכה אחת ניצחת לאויב וזה יהיה קרב אחרון, שאחריו לא יהיה צורך בהתנגשות ולא תהיה שום סכנה למלחמה... אי אפשר להעביר אותם מן העולם בגלל כוח האדם הרב שלהם, ובשל ריבויים הטבעי... עם כל המאמצים שאנו חייבים לעשות, אין לנו כל אפשרות להניח שאנו יכולים, על ידי מלחמה אחת, לחסל את הבעיה. אויבינו יכולים להניח זאת. אחרי כל מלחמה שתהיה, ואחרי כל מלחמה שנצא מתוכה מנצחים -- נעמוד שוב בפני אותה הבעיה... אם מחר תהיה מלחמה וננצח בה - נעמוד בפני חשש של סיבוב שלישי, רביעי וחמישי. הם יכולים להניח, שסיבוב שני יגמור את העניין. להם נתונים אובייקטיביים של כוח האדם ושל אמצעים חומריים".⁹

כדי לבנות את הדימוי של "קיר הברזל", וכדי להקטין את הרצון של שכנינו לשלוח את צבאותיהן שוב ושוב, פיתחו בן גוריון ועמיתיו למלאכה תפיסה ייחודית לישראל של "הכרעה": **לא הכנעה של היריב (טיפה בים אינה יכולה לכפות את רצונה על האוקיאנוס סביבה), אלא נטרול (זמני) בשדה הקרב;** דהיינו שלילת הרצון של היריב להמשיך ולהילחם, לפרק זמן שיאפשר לנו התאוששות, שיקום מלאים ובנייה מחדש של כוחנו הצבאי, לקראת הסיבוב הבא. **ההכרעה בשדה הקרב צריכה להיות חד משמעית.** ניצחון בנקודות אינו בא בחשבון, משום שהוא עלול לטעת בראש אויבינו את המחשבה כי בסיבוב הבא יצליחו יותר ובכך תיווצר פרצה בעיקרון של "קיר הברזל".

מכאן נובעות שלושת אבני הבניין העיקריות שניסח בן גוריון, ואשר משלו בתורת הביטחון של ישראל מאז הקמתה ועד אמצע שנות התשעים:

(1) **הרתעה** (דהיינו יצירת הדימוי של "קיר הברזל");

⁹ דוד בן גוריון, *יחוד ויעוד -- דברים על ביטחון ישראל*, הוצאת "מערכות", משהב"ט, 1971, ע' 219.

(2) **הכרעה**, שאינה ניצחון במובן של כפיית רצוננו על האויב, אלא נטרול כוחו הצבאי בסיבוב הנוכחי. כמקובל בהגות הצבאית, הכרעה מושגת ע"י שילוב של התקפה והגנה. אולם עצם הבחירה במילה "הכרעה" מסמלת את העדיפות המוחלטת שניתנה בתפיסת הביטחון (בתקופה השנייה) ליסוד **ההתקפה**: אנו קטנים מדי (בעיקר בשטח, מה שקרוי "עומק אסטרטגי") להכריע את האויב באמצעות ספיגה והגנה. שומה עלינו להעביר, מהר ככל האפשר, את המלחמה לשטחו וליצור עליו איום שיגרם להפסקת רצונו להמשיך בהתקפה.

שני אלו (הרתעה והכרעה) יושגו כאמור באמצעות צבא גדול באופן לא פרופורציונלי, דימוי גרעיני וברית עם המעצמה המובילה בעולם. אבל, מכיוון שגם בגיוס מסיבי (המבוסס על שירות חובה כללי לגברים ונשים למשך כמה שנים), אין היחסים בשדה הקרב מספיקים, יש צורך להחזיק **צבא מילואים** גדול ולגייסו לפני פרוץ כל סיבוב נוסף. לשם כך דרושה אבן יסוד נוספת –

(3) **הרתעה** מודיעינית (כדי שנוכל לגייס את המילואים בזמן).

עדיין נותרה בעיה "קטנה" לפתרון: צה"ל, גם בהתחשב בגודלו היחסי העצום, כולל המילואים, נחות מספרית (פי שלושה בערך) מסך כל צבאות ערב העומדים לגבולנו. אם כך, כיצד יצליח להכריעם? בן גוריון וחבריו מצאו לכך תשובה **בעיקרון האיכות**, המשלב הן את **איכות הגורם האנושי** (כולל חינוך, טיפוח המצוינות, השכלה גבוהה והנחת יסודות איתנים לחברה פתוחה ומבוססת ידע) והן את **איכות המדע והטכנולוגיה**. לתפיסתו של בן גוריון, יש למצות את הכישרונות המדעיים בעמנו ולהעמידם לרשות הביטחון בפרט, ופיתוח הארץ בכלל. כך למשל, בהרצאה שנשא במאי 1949 בסיום קורס קצינים, הוא מונה את הגורמים העיקריים שיקבעו, בסופו של דבר, את הביטחון. לצד העלייה, ההתיישבות, העוצמה התעשייתית ומדיניות החוץ הוא מציין גם את **המחקר המדעי והטכנולוגיה**:

"המחקר המדעי דרוש לא רק לצורכי ביטחון, כל פעולתנו המשקית והתרבותית לא תתואר בלי שימוש מכסימלי וכולל בכיבושי המדע והטכניקה. פיתוח הארץ, קידום החקלאות, התעשייה, הימאות, החינוך, הבראת האומה -- מחייבים כולם טיפוח המדע עד קצה יכולתנו השכלית והחומרית. הוא הדין בצורכי הביטחון. למען כושר עמידתנו בשער בימים יבואו עלינו לרכז בארץ מיטב הכוחות המדעיים שבנם היהודי, לאפשר לכישרונות המדעיים שבתוך הנוער שלנו להשתלם ולהקדיש כל חייהם לעיון ומחקר מדעי, לצייד אותם במעבדות המשוכללות

ביותר בכל שדות המחקר הפיסי והביולוגי, ולהתאים את פעולתם לצורכי ביטחון המדינה
ופיתוחה".¹⁰

כדאי לשים לב, בדבריו של בן-גוריון לעיל, **לשילוב** הנדרש בין המחקר המדעי **הביטחוני** ובין
המחקר המדעי הדרוש **לפיתוח הארץ וכלכלתה**. אחת התוצאות של הרצון לשילוב הייתה פיתוח כליים
כמו "עתודה אקדמית" ויציאה מוקדמת לפנסיה של המשרתים בצבא (לוחמים ומדענים כאחד). רק כך
יתאפשר לרכז את "מיטב הכוחות המדעיים שבעם היהודי" ו"לאפשר לכישרונות המדעיים שבתוך
הנוער שלנו להשתלם ולהקדיש כל חייהם לעיון ומחקר מדעי". הפרישה המוקדמת לפנסיה של
מדענים ומהנדסים, כאשר הם בשיא אונם, תאפשר להם להמשיך ולעסוק במחקר מדעי וטכנולוגי
בשדה האקדמי והכלכלה, לפני שהם מגיעים לגיל בו לא יוכלו עוד להתקבל למוסדות האזרחיים
המתאימים.¹¹

תפיסת הביטחון בתקופה השנייה במבחן הזמן

העקרונות שנוסחו ע"י בן גוריון וחבריו עמדו יפה במבחן הזמן והצליחו בסופו של דבר להביא חלק
מהמדינות השכנות להשלים עם קיומה של ישראל. מצרים וירדן חתמו על הסכם שלום פורמלי וכפסע
היה בינינו ובין חתימת הסכם דומה עם סוריה.

מהלך זה לא היה תוצאה של הכרת העולם הערבי בצדקת הרעיונות הציוניים, אלא מהלך פרגמטי
שנבע, בעיקרו, מתוך ההבנה שבכוח הזרוע לא יצליחו לעולם לחסל את הישות היהודית בין הירדן
לים התיכון; ומתוך כך שהבינו (ומצרים בראשן) כי הסכסוך בינן ובין ישראל אינו אינטרס שלהן
(אלא של הפלסטינים). מדינות ערב השכנות מצאו את עצמן במלחמה עם ישראל כאשר פלשו אליה
אחרי הכרזת העצמאות ב-1948. מכאן ואילך נפתחה תקופה ארוכה של כמה וכמה סיבובי מלחמה בה
ניסו הערבים להחזיר לעצמם נכסים (חצי האי סיני, השליטה בתעלת סואץ, רמת הגולן, ובמידה
מסוימת גם יהודה ושומרון) שנלקחו מהן בסיבובי מלחמות קודמים. ברגע שהבינו כי יוכלו לקבל את

¹⁰ דוד בן גוריון, **יחוד ויעוד -- דברים על ביטחון ישראל**, הוצאת "מערכות", משהב"ט, 1971, ע' 57.
¹¹ ישנן מדינות בעולם שמשקיעות כמונו, ואפילו יותר מאתנו בחינוך והשכלה גבוהה, אולם שם יש הפרדה
כמעט מוחלטת בין המגזר הביטחוני והמגזר העסקי-כלכלי, אין זרימת של טכנולוגיות ושל טכנולוגים בין שני
המגזרים, ובסופו של דבר, התרומה של הטכנולוגיה הביטחונית לכלכלה היא מזערית. ישראל היא מודל הפוך,
בו המערכת הביטחונית, האקדמיה והמגזר הכלכלי משולבים חזק כל כך עד שניתן לומר כי זהו אחד מסודות
ההצלחה של הכלכלה הישראלית. ראה למשל, Dan Senor and Saul Singer, **Start-Up Nation – The
Story of Israel's Economic Miracle**, Twelve Hachette Book Group, 2009

שלהם חזרה ללא הזוקטרינה לפיה "מה שנלקח בכוח, יוחזר בכוח", וברגע שהבינו כי דרך הכוח חסומה, החל התהליך של השלמת שכנינו עם קיומנו. זהו ניצחון יוצא מן הכלל לתפיסת "קיר הברזל" של ז'בוטינסקי ומימושה ע"י בן גוריון.

האיום הקיומי של פלישת צבאות זרים דרך גבולנו, השכיח מאתנו, כמעט, את הבעיה המקורית ממנה התחיל הסכסוך: הקונפליקט בינינו ובין הפלסטינאים. אלו, אגב, לא שכחו את ה"אסון" (ה"נכבה") שנפל על ראשם ב-1948, והמשיכו להתגורר במחנות פליטים ביהודה שומרון ועזה, וגם ב"פזורה" (בעיקר ירדן, סוריה ולבנון), כשהם מחכים ליום בו יוכלו לחזור לכפריהם המקוריים. מלחמת העצמאות התחוללה שנים ספורות אחרי סיום מלחמת העולם השנייה. בסופה של זו נעקרו עשרות מיליוני בני אדם ממקום מושבם. רובם ככולם (כולל אלו שעלו לישראל) בנו להם חיים אחרים במקום אחר. מבחינה זו, הפליטים הפלסטינים הם תופעה ייחודית של קבוצה המתעקשת לשבת במחנות פליטים ולא להיטמע בסביבתה, חולמת על חזרה למקום בו אבות אבותיהם חיו לפני כשבעים שנה, ומורישה את ה"פליטות" מדור לדור (זו גם קבוצת הפליטים היחידה עברה הקים האו"ם סוכנות סעד ותעסוקה נפרדת).¹² כאשר פליטים אלו מדברים על "הכיבוש" הם מתכוונים, בדרך כלל, להקמת המדינה ב-1948 ולא לכיבוש יהודה ושומרון ב-1967. זו הסיבה לכך שבמשך כל תקופת הביטחון השנייה, בה היו עיקר מעייני ישראל נתונים לאיום הפלישה של צבאות סדירים, נמשכו מעשי הטרור באופן רציף.¹³

בשנים הראשונות לקיומה ניסתה ישראל להתמודד עם הטרור באמצעות "פעולות תגמול", דהיינו פעולות בכוח נגד מפקדות ובסיסי האימונים של ארגוני הטרור השונים מעבר לגבול. יש דמיון מסוים בין פעולות אלו ובין פעולות צה"ל בשנים האחרונות ("עופרת יצוקה" בחורף 2008, "עמוד ענן" בחורף 2012, "צוק איתן" בקיץ 2014), אולם יש הבדל יסודי מכריע: פעולות התגמול לא היו מיועדות "רק" נגד ארגוני הטרור. כך למשל אמר, מי שהיה אדריכל מדיניות התגמול, הרמטכ"ל משה דיין: "פעולות התגמול מחייבות את הערבים לשאול מדי פעם את עצמם: 'האמנם השמדת ישראל זו

¹² להתעקשות הפלסטינית יש להוסיף כמובן את חוסר הרצון של מדינות ערב סביבנו לקלוט את הפליטים. אחת מחוויות הילדות המוקדמות של כותב שורות אלו, הוא ירי על רכב בו נסעה משפחתו בשעות הלילה בשנות החמישים. "מסתננים" (או "פדאיון" כפי שכינו את עצמם) חדרו מרצועת עזה וירו מגבעות הכפר הנטוש מעאר, סמוך לגבעת-ברנר (היכן שכיום ממוקמת אנדרטת הצנחנים) על כלי הרכב שנסעו בכביש בין גדרה לרחובות.

12

13

תוכנית ריאלית או שמא יש להתיימש ממנה?"¹⁴ משה דיין קבע למעשה כי פעולות התגמול היו מיועדות לא רק להפסיק את הטרור שהגיע בעיקר מרצועת עזה, אלא הייתה להן מטרה נוספת: להביא את **מדינות ערב** לבחון את עצמן מחדש ולשקול שוב אם הרעיון של השמדת ישראל הינו דבר ריאלי, או שמוטב להן לזנוח אותו. דיין סבר שאם מדינת ישראל תפגין עוצמת יתר ותמחיש לאויביה את יכולתה להיכנס באופן חופשי לשטחיהם ולצאת מהם בשלום לאחר שתכה בהם מכה קשה, הדבר ישפיע גם על הקטנת רצונם לצאת למלחמה כוללת נגדה. במילים אחרות, גם **המאבק בטרור**, **בתקופה השנייה**, **נועד לשרת את תפיסת הביטחון ביחס לאיום המרכזי: פלישה של צבאות סדירים**.

השוני העקרוני בין התקופה השנייה לשלישית

האופוריה של הצלחת תפיסת הביטחון הישראלית בתקופה השנייה, שבסופה נחתמו הסכמי שלום עם חלק משכנינו, הביאה למחשבה כי אותם העקרונות שנוסחו ע"י בן גוריון, יוכלו להביא גם לפתרון הסכסוך הפלסטיני. זאת מתוך התעלמות מהאופי השונה לחלוטין של שני הסכסוכים. הרעיון המרכזי היה פשוט (ולדעתי נכון גם היום): **אם אפשר לפתור סכסוך בין מדינות, ואי אפשר לפתור סכסוך בין שני עמים, הבה ניתן לפלסטינים מדינה, ונהפוך את הסכסוך לכזה הניתן לפתרון**. לרעיון הזה, שנהגה בישראל, נמצא שותף מפתיע בצד הפלסטיני – יאסר ערפאת, מי שייסד (כסטודנט בכווית) באוקטובר 1959 את הפת"ח, והשתלט על אש"פ שהוקם עוד ב-1964, דהיינו לפני מלחמת ששת הימים, ולפני כיבוש עזה, יהודה והשומרון. נכונותו לשנות את האסטרטגיה הפלסטינית (כולל שינוי האמנה הפלסטינאית), מחתירה למדינה פלסטינית על כל השטח, לאסטרטגיה של פשרה בין שתי מדינות (יהודית ופלסטינית) שיחלקו ביניהן את הארץ בין הירדן לים התיכון, אפשרה את החתימה על הסכמי אוסלו ב-1993,¹⁵ ופתחה עידן חדש ביחסים בין שני העמים.

¹⁴ משה דיין, "פעולות צבאיות בימי שלום", *מערכות קיח-קיט*, ניסן תשי"ט, עמ' 54, הערה 9.
¹⁵ ראה את חילופי האגרות בין ערפאת לרבין הנספחים להסכמי אוסלו. באגרת של ערפאת מה-9 ספטמבר 1993, הוא מתחייב, בין היתר, כי "אש"פ מכיר בזכותה של ישראל להתקיים בשלום ובביטחון", וכי "אש"פ רואה בחתימת הצהרת העקרונות אירוע היסטורי, הפותח עידן חדש של דו-קיום בשלום, חופשי מאלימות ושאר פעולות המסכנות את השלום והיציבות. בהתאם לכך, אש"פ זונח את השימוש באלימות ופעולות אלימות אחרות והוא יישא באחריות כלפי כל מרכיבי אש"פ ואנשיו כדי להבטיח את הסכמתם, למנוע הפרות ולהטיל משמעת על המפירים".

מסיבות כאלו ואחרות, הניסיון של אוסלו לא צלח. אפילו ערפאת עצמו כנראה חזר בו מהבטחתו "לזנוח את השימוש באלמות", בעקבות האינתיפאדות שבאו מאוחר יותר. אחת הסיבות העיקריות לכך הייתה סירובו של חלק ניכר מהעם הפלסטיני להיפרד מחלום השיבה. החמאס ממלא תפקיד מרכזי בסיפור טרפוד הסכמי אוסלו, משום שהציב את עצמו בתפקיד מנהיג הפלג הפלסטיני שאינו מוכן להתפשר כלל, ואינו מוכן להכיר במדינה יהודית, תהיה קטנה ככל שתהיה, ככתוב מפורשות באמנת הארגון.¹⁶ פעיל החמאס יחיא עיאש ("המהנדס") למשל, החל לתכנן את פיגועי ההתאבדות שלו ערב הסכמי אוסלו, והגיע לשיא פעילותו מיד אחרי החתימה ב-1994-1995. זאת, במטרה ברורה למנוע מערפאת, לתפיסתו, את "מכירת המולדת" לידי הציונים.

דוגמה זו ממחישה היטב את אחד ההבדלים העקרוניים בין שני סוגי הסכסוך שהוזכרו לעיל. בסכסוך בין מדינות יש מי שקובע את התנהגות המדינה וכופה את דעתו על כלל אזרחיה. לכל מדינה יש מנגנונים לכפיית רצון הרוב (או השלטון) על המיעוט (או על הקבוצות המתנגדות). במדינות כמו ישראל זה נעשה באמצעות ההליך הדמוקרטי, במדינות ערב זה נעשה, בדרך כלל, באמצעות מנגנוני הכוח של השלטון. עם זאת, חשוב להבין שגם במדינות אלו, אין השלטון יכול לכפות את רצונו על העם "יותר מדי". הוא זקוק למינימום של לגיטימיות שבעטייה יסכים העם לכפייה.¹⁷ העם הפלסטיני (כמו עמים רבים אחרים שמעולם לא הייתה להם מדינה) לא השכיל למצוא מוסדות לגיטימיים לכפיית רצון הרוב על המיעוט, למרות המאמץ הגדול שנעשה בשנים האחרונות ע"י הרשות הפלסטינית. זו, אגב, בעיה כלל ערבית המהווה את אחד הגורמים לפריצת גל האירועים המכונה "האביב הערבי". לא במקרה פסח אביב זה על המדינות בעלות המשטר המלוכני, שם עוזרת הלגיטימיות (בעיני העם) של המשטר המלוכני לכפיית רצון השלטון על המתנגדים.

¹⁶ אמנת החמאס פורסמה ב-18 אוגוסט 1988 והיא קוראת לחיסולה של ישראל כישות מדינית (ולמעשה להרג יהודים בכלל). היא מגדירה כי "אדמת פלסטין היא אדמת וקף אסלאמי [עבור] דורות של מוסלמים עד יום-הדין. אסור להזניח אותה או חלק ממנה; או לוותר עליה או על חלק ממנה" (סעיף 11); והיא קובעת כבר בפתיחה כי "ישראל תקום ותוסיף להתקיים עד אשר יכרית אותה האסלאם, כפי שהכרית את מה שקדם לה". ראה את נוסח האמנה כולה אצל שאול משעל ואברהם סלע, *זמן חמאס: אלימות ופשרה*, הוצאת ידיעות אחרונות, 2000, עמודים 285-314.

¹⁷ כך למשל, הלגיטימיות של שלטון החמאס ברצועת עזה נובעת מכך שרשימת חמאס "הרפורמה והשינוי" זכתה לרוב בבחירות למועצה המחוקקת (פרלמנט הרשות הפלסטינית) בינואר 2006. ראש סיעת התנועה בפרלמנט, איסמעיל הניה, היה ראש ממשלת הרשות עד לפיזורו ולהוצאת חמאס מחוץ לחוק על ידי ראש הרשות, מחמוד עבאס, במהלך עימות חמאס-פת"ח ברצועת עזה. זאת, לאחר שהחמאס השתלטה בכוח על רצועת עזה ב-14 ביוני 2007, תוך רציחת פעילי פת"ח רבים.

מלבד הסיבות שנמנו לעיל לכישלון תהליך אוסלו, היו גם סיבות שנבעו מהצד הישראלי, חלקן פוליטיות (שקצרה כאן היריעה לפרטן), וחלקן נוגעות ישירות לעניינינו, דהיינו, תפיסת הביטחון של ישראל. **תפיסה נכונה צריכה לצאת מהכרה ברורה שמה שהתאים לאיום של צבאות פולשים, אינו מתאים בהכרח לאיום של טרור, הנובע מרצונו של העם הפלסטיני לשוב חזרה למקומות בהם התגוררו אבות אבותיו.** יתכן בהחלט שאם ישראל הייתה מגבשת תפיסת ביטחון לאומי מעודכנת ביחס לפלסטינים (הכוללת כמובן גם את יחסי החוץ, הכלכלה ושאר הגורמים המשפיעים עליה), אפשר היה לפעול אחרת ולהימנע מחלק מהכישלונות שהובילו, בסופו של דבר, למצב הנוכחי. בפסקאות הבאות ברצוני להציע עשרה עקרונות חדשים הנחוצים לעדכון תפיסת הביטחון ולהתאמתה לעידן החדש. לפני שנעבור לדיון בנושא זה, חשוב להדגיש כי לצד תפיסה זו, עלינו להתכונן גם לחידוש האיום הקלאסי של פלישת צבאות זרים. ככל הנראה הוא לא מעשי בשנים הקרובות, אבל אין להוציאו מכלל אפשרות.

עקרונות תפיסת הביטחון בעידן השלישי

א. מאבק אסימטרי: הבחנה בין איום לסיכון

חוסר הסימטריה הכמותית, בינינו ובין מדינות ערב וצבאותיהן, אינו תקף ביחס למאבק בינינו ובין הפלסטינאים. נהפוך הוא - במקרה הפלסטיני, היתרון המספרי עומד דווקא לצדינו. כתוצאה מכך, העימותים המזויינים עם הארגונים הפלסטינים אינם נושאים בחובם סיכון קיומי, כמו שהיו העימותים עם הצבאות קודם. בקביעה לעיל יש משום פרדוקס: דווקא החמאס ובני בריתו רוצים לחסל את קיומנו כמדינה. במישור המדיני זהו בהחלט **איום** קיומי, אבל כוחם אינו מאפשר זאת, ולכן מדובר, במידה רבה, על איום סרק שאין בו **סיכון** קיומי: הנזק שהם יכולים לגרום לנו, בניגוד לצבאות השכנים, אינו קיומי במובן הביטחוני, למרות שלא ניתן להתעלם ממנו. האיום (Threat) הוא קיומי, אך הסיכון (Risk) אינו כזה בטווח הזמן הנראה בעין, למרות שהוא עלול להתפתח לסיכון קיומי לאיטו, ועלינו לבדוק אותו, לכן, שוב ושוב.

אחד האיומים הנכללים בקטגוריה זו הוא **האיום הדמוגרפי**. מספר היהודים החיים כיום (אמצע 2014) בין הירדן לים התיכון (כ-6.5 מיליון) גדול רק במעט ממספר הפלסטינים החיים במרחב זה (52% יהודים). אם ישראל רוצה לשמור על אופייה כבית לאומי ליהודים,

עליה לפעול לחלוקת הארץ בין שני העמים כך שלמדינה היהודית יהיה רוב ברור של בני העם היהודי.

ב. המערכה "הרכה" - עקרון המידתיות והלגיטימציה

מהתובנה שהפלטסינים כיום אינם מהווים סיכון קיומי, נגזרת מסקנה מידית לגבי משקלה של "המידתיות" בלוחמה. כאשר העימות הוא קיומי, אין כמעט משמעות לערך "המידתיות". לא כך המצב כאשר אנו הגדולים והחזקים והאויב הוא הקטן והחלש. תפיסת הביטחון בתקופה השנייה גרסה שימוש בכוח מקסימלי כל אימת שנכפתה עלינו מלחמה. עיקרון זה אינו תקף במצב הנוכחי, וצה"ל אכן עושה מאמצים רבים בשנים האחרונות להפעלה "מידתית" של כוחו. אין זה דבר של מה בכך כאשר מדובר בלחימה בסביבה אורבאנית צפופה, וחייבים להתאים את תורת הלחימה, הטכנולוגיה ואמצעי הלוחמה למצב כזה. בעולם המודרני, הרווי באמצעי תקשורת המעבירים מידית כל אירוע לכל רחבי העולם, יש חשיבות גוברת והולכת למה שקרוי "לגיטימציה". ישראל, כטיפה בים הערבי הגדול, חייבת את תמיכת העולם החופשי בה. העולם הזה תמך בנו כמעט אוטומטית כאשר נלחמנו על קיומנו, וחלקים ממנו מתקשים לתמוך בנו כיום, כאשר המלחמה היא כנגד איום שאינו נתפס כסיכון קיומי. המידתיות והלגיטימציה הבינלאומית קשורות זו בזו: ככל שנקפיד יותר על מידתיות יקל עלינו לזכות בתמיכת העולם הרחב. עם זאת, זה לא יקרה מעצמו ואין זה מספיק להיערך, להתכונן ולהילחם בשדה הקרב. במקביל יש צורך להיערך ולנהל מערכה מדינית, משפטית, כלכלית ותקשורתית.

בתורת היחסים הבינלאומיים נהוג, בשנים האחרונות, להשתמש במונח "עוצמה רכה" (soft power) לציון יכולתה של מדינה להשפיע על יריבותיה באמצעים "אזרחיים" שאינם צבאיים, כמו סיוע כלכלי ותרבותי, קשרי מסחר וכדומה.¹⁸ המערכה הלא-צבאית שתוארה לעיל (המדינית, התקשורתית, ואפילו הכלכלית) יכולה להיקרא, לכן, בשם **המערכה הרכה**.

18 המונח נטבע לראשונה ב-1990 ע"י Joseph Nye מאוניברסיטת הרווארד בספרו על שינוי העוצמה האמריקאית ופותח על ידו במאמרים ובספר נוסף בשנת 2004. ראה: Joseph Nye, *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*, Basic Books, 1990.
Joseph Nye, *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, Public Affairs, 2004.

המערכה הרכה צריכה להיות מכוונת לא רק כלפי העולם הנרחב, אלא גם כלפי העולם הערבי. איומים חדשים צצים חדשות לבקרים במזרח התיכון ללא שום קשר לישראל: המהפכה השיעית והפצצה האיראנית, התופעה הקרויה "אביב העמים הערבי", האידאולוגיה המוסלמית של דאע"ש (שלעומתה זו של האחים המוסלמים נראית "צמחונית"), עליית הפונדמנטליזם והטרור האסלאמי ועוד. כל אלו מציבים את מדינות ערב (הסוניות) בצד אחד עם ישראל ולא נגדה. העלמות ישראל מהמפה לא רק שלא תשרת אותן, אלא להיפך. עלינו לנצל את ההזדמנות הזו (שביטויה, בין היתר, בחוסר התמיכה של העולם הערבי בחמאס ובמעשיו בעזה) לתוכנית מדינית שתקדם את קבלתה של ישראל במרחב.

הרעיון של "שתי מדינות לשני עמים" משרת היטב מגמה זו. ברור שרעיון זה אינו ניתן ליישום מידי וכי צריך להגיע אליו בשלבים ובמזורג.¹⁹ אך חשיבותו לא תסולא בפז משום היותו מניע רב עוצמה לעידוד אותם חלקים בחברה הפלסטינית שעייפה נפשם מן הסכסוך והם מחפשים פשרה; משום הקטנתו את האיום הדמוגרפי שנזכר לעיל; ומשום שיש בו גם הסרת המכשול העיקרי המפריע למדינות במזרח התיכון להכיר בישראל ולנרמל את היחסים אתה. הוא מקפל בחובו, בצורה אלגנטית את הוויתור על "זכות" השיבה, מבלי לומר זאת במפורש: הפליטים הפלסטינים יחזרו למדינה הפלסטינית, כשם שישראל נועדה לשיבת הפליטים היהודים.

זה המקום להזכיר ש"הלגיטימציה" חיונית לא רק כלפי העולם החיצון, אלא גם כלפי החברה בישראל פנימה. ההכרה בלגיטימיות של פעולותינו היא אחד מהמרכיבים היסודיים של **החוסן החברתי**.

ג. הרתעה

כאמור, אחת הסיבות לכך שחוסר המידתיות נעדר מתפיסת הביטחון בתקופה השנייה הייתה נחיתותנו הכמותית וההכרה כי מלחמה בצבאות ערב היא מלחמה על קיומנו. בתקופה השלישית, כאשר מדובר באיום הפלסטיני, צריך יסוד ה**הרתעה** לעבור אפוא טרנספורמציה ולכלול, באופן בולט יותר, כלים מדיניים, משפטיים, כלכליים ותקשורתיים מהסוג שתואר לעיל, לצד הכלים הצבאיים. גם פה טמון מתח שצריך להביאו בחשבון: כדי להשיג הרתעה מול החמאס בעזה איננו צריכים להפעיל את כל כוחנו, ואנו יכולים (וצריכים) להיות יותר

כמו למשל ריכוז ההתנחלויות בגושי התיישבות, ללא הוצאת צה"ל מיהודה ושומרון בשלב ראשון, וכדומה.

"מידתיים"; עם זאת, עלינו לזכור כי בכל סיבוב התגוששות בין ישראל ובין אחת מאויבותיה, ישנם צופים רבים המשקיפים על הזירה ממקום מושבם ביציע; אלה עשויים לפרש, בטעות, את ההפעלה המידתית של הכוח, כחולשה ישראלית ולהסיק מכך, בטעות, כי יוכלו לה בסיבוב הבא.²⁰

חשוב להדגיש כי יסוד ההרתעה היה בעייתי גם בתקופת הביטחון השנייה וגם כאשר כוון נגד צבאות מדינות ערב. כך למשל, ה"ניצחון" המפורסם במלחמת ששת הימים לא הצליח ליצור הרתעה אצל המצרים, ואלו פתחו במלחמת ההתשה פחות משנה אחרי ה"ניצחון" ביוני 1967. משום כך חשוב לחזור למושג "**הרתעה מצטברת**" שפותח ע"י בן גוריון, יגאל אלון ומשה דיין. כל סיבוב מלחמה בינינו ובין המצרים לא השיג, לכשעצמו, הרתעה, אך סך-כל סיבובי המלחמה בין 1948 ל-1973 הביא להרתעה מצטברת, דהיינו לתודעה מצרית שלא כדאי להפעיל כוח נגד ישראל ושצריך למצוא דרך אחרת (מדינית) להשיב את הנכסים שנלקחו מהם ע"י ישראל (חצי האי סיני).

כאשר מדובר בלחימה בארגונים נעשית השגת ה**הרתעה** מורכבת עוד יותר, ולכן החלפתה ב**הרתעה מצטברת** היא צורך דחוף שצריך לתרגמו לשפת הפעולה של צה"ל.

ד. מלחמה בטרור

הטרור של החמאס ותומכיו בקרב הפלסטינים, נובע מאידאולוגיה שבה משמשים בערבוביה דת ושאיפות שיבה. כידוע, ועל זה עמד כבר ז'בוטינסקי כמעט לפני מאה שנה, **אידאולוגיה לא ניתן להכחיד באמצעים צבאיים, ונגזר עלינו להיערך לסכסוך ממושך מאד, בו יפרצו, מפעם לפעם פרצי אלימות בין שני העמים**. בכל סיבוב כזה, תגובת ישראל צריכה אפוא להיות כזו שלא תעלה לנו במחיר (ביטחוני ומדיני) יקר מדי, אשר יגרום לנו להסס לחזור עליה שוב. הצד השני צריך לדעת כי נוכל לחזור ולהגיב קשה כל אימת שנרצה בכך. עלינו להטמיע, אפוא, את הרעיון כי **הטרור אינו ניתן למיגור מוחלט**, בדיוק כמו שהחברה המודרנית הטמיעה את הרעיון **שהפשע אינו ניתן למיגור מוחלט**. כל מדינה עושה מאמץ להילחם בפשע, אולם איש אינו משלה את עצמו שיום יבוא והפשע ייעלם מהעולם. לא נובע

זה בדיוק מה שקרה לערפאת בעקבות יציאת צה"ל מלבנון (מאי 2000), ולנאום קורי העכביש של נאצראללה. ראה יצחק בן ישראל **מלחמת הטילים הראשונה**, אוניברסיטת ת"א, סדנת יובל נאמן למדע טכנולוגיה וביטחון, ביה"ס לממשל ולמדיניות ע"ש הרולד הרטוך, 2007.

מכך שאין טעם להילחם בפשע. יש צורך להורידו לרמה "נסבלת", דהיינו לרמה שבה יתאפשר לנו לחיות חיים סבירים, למרות הפשע. קשה אומנם להגדיר מראש מהי רמה "נסבלת" (הן בטרור והן בפשע), אבל חריגה מהנסבל מורגשת היטב ע"י החברה. כך למשל ברור שירי רקטות על ישובים אזרחים אינו "נסבל", ללא תלות בשאלת קצב הירי או מספר הרקטות.

כמו בלחימה בפשע, עלינו להגדיל את היריבות בין הגורמים התומכים בטרור ובין מתנגדיו. למרות שלא ניתן להכחיד אידאולוגיה טרוריסטית באמצעים צבאיים, ניתן, ואפילו צריך, להקטין את בסיס הכוח של ארגוני הטרור, ולהחליש מאד את יכולתם לבצע פיגועים. האסטרטגיה הישראלית כנגד החמאס ודומיו, צריכה להיות מכוונת, אפוא, לבידוד הארגון והחלשת התמיכה העממית בו, ע"י שילוב נכון של שימוש ב"מקלות" כנגד התומכים בטרור ו"גזרים" לאלו שיינטשו דרך זו. כמו בלחימה בפשע, לצד תפיסת הפושעים והענשתם, צריך ליצור מצב בו מספר הפונים לפשע ילך ויקטן. הנהגת החמאס אולי אינה מתרשמת יותר מדי מהקורבנות בנפש וברכוש שנגרמו לתושבי עזה, אבל מותר להניח שהמתח בינה לבין התושבים ילך ויגדל, ועלינו לנקוט בפעולות שיעצימו את המתח הזה. אנו צריכים לעודד את אותם הגורמים בקרב הפלסטינים המוכנים לפשרה מדינית (כמו למשל נכונות לדון על חלוקת הארץ בנוסח "שתי מדינות לשני עמים" שהוזכר לעיל), ובמקביל לנקוט בפעולה כוחנית כנגד אלו (כמו החמאס ודומיו) שאינם רוצים בכך.

באשר ל"מקל", יש להוסיף לתפיסת הביטחון גם אמצעים שאינם מקובלים במלחמה בין צבאות, כמו למשל, סיכול ממוקד, דהיינו פגיעה בשדרת הפיקוד והנהגת הארגון נגדו אנו לוחמים. זה אמצעי שאינו יעיל כאשר לוחמים בצבא גדול של מדינה, אולם הוא יעיל מאד כאשר מדובר בארגון קטן יחסית העוסק בטרור. כך למשל, ניתן להניח שהמנגנון המגלגל את הטרור בחמאס אינו מכיל יותר מכמה מאות אנשים, והניסיון שצברנו במהלך אינתיפאדת המתאבדים (2000-2004) מוכיח כי פגיעה בכ-20% באנשי מנגנון זה הופכת אותו לבלתי יעיל לחלוטין.²¹

ראה פרוט אצל יצחק בן ישראל, "התמודדות עם טרור המתאבדים – המקרה הישראלי" בספר **פעצה מתקתקת**, תל-אביב: הוצאת מערכות, 2006, עמ' 46-9.

הלחימה בטרור צריכה גם לכלול פעולות שנועדו לצמצום חופש הפעולה של ארגוני הטרור הפלסטינים. נגענו כבר לעיל בסוגיית ההתקרבות הנדרשת בין ישראל למדינות ערב בהקשר זה. לכך צריך להוסיף גם פן של "**לוחמה כלכלית**" שמטרתה קיצוץ מקורות המימון של ארגוני הטרור.

ה. **מרכיב ההגנה**

בניגוד לתקופה השנייה, תפיסת הביטחון בעידן הנוכחי צריכה לחזק את **מרכיב ההגנה**, אפילו על חשבון מרכיב התקיפה (שוב יודגש כי מדובר פה על התפיסה לטיפול באיומי ביטחון מצד ארגונים פלסטינים ולא על המקרה של צבאות פולשים). "כיפת ברזל" היא דוגמה מצוינת לכך. למרות שבמבצע "צוק איתן" נורו עלינו כ- 4000 רקטות, הן עלו לנו באזרח הרוג אחד (בנוסף לחמישה אזרחים שנהרגו מפצמ"ר), והייתה לכך השפעה עצומה על חוסן העורף. אין די רק במערכות הגנה ויש לנסח תורה של **הגנה אזרחית כוללת**, רבת נדבכים ושכבות. זוהי טרנספורמציה הכרחית הנדרשת למושג **ההכרעה** המסורתית.

באופן פרדוקסאלי, חיזוק מרכיב ההגנה עלול להביא להחלשת הלגיטימציה שלנו: ככל שיהיו לנו פחות נפגעים, ייחשבו פעולותינו יותר כבלתי מידתיות. אבל, חשוב להבין, כי ככל שיהיו לנו פחות נפגעים, נוכל להרשות לעצמנו להגיב בפחות כוח. אין צורך להפעיל טרקטור כדי לתחח אדמה בעציץ. "הגנה", "לגיטימציה" ו"מידתיות" כרוכים אפוא האחד בשני.

אחת מהאקסיומות של תפיסת הביטחון הקודמת (בתקופה השנייה) שללה לחלוטין את הרעיון של "מלחמת התשה". בהתחשב בגודלנו יחסית למדינות סביבנו ("טיפה בים"), היה ברור כי מלחמת התשה היא יתרון יחסי של מדינות ערב ואינה משחקת לטובתה של ישראל. **ביחסי**

הכוחות בינינו ובין ארגוני הטרור, כמו החמאס, האקסיומה הזו עשויה להתהפך: הם קטנים וחלשים מדי כדי להתיש אותנו. נהפוך הוא, אנחנו יכולים להתיש אותם. כל זאת בתנאי, כמובן, שההגנה נגד טרור תהיה סבירה, וכי מספר הנפגעים אצלנו, כולל ההפרעה לחיים התקינים, תהיה "נסבלת". גם השיקול הזה תורם לצורך של חיזוק מרכיב ההגנה.

לפני שנעבור לדון בסעיף הבא, נעיר כי "התשה" אינה נמדדת רק במונחים פסיים (כמות המשאבים העומדת לכל צד) אלא גם במונחים פסיכולוגיים (הנכונות של כל צד לספוג וכו').

גם פה יש סוג של פרדוקס: בדרך כלל, ככל שרמת החיים של צד מסוים גבוהה יותר, עומדים לרשותו משאבים גדולים יותר ולכן מהבחינה האובייקטיבית הוא יכול לעמוד טוב יותר

ב"התשה". עם זאת, הוא גם רגיש יותר לאבדות וספּה הספיגה שלו עשוי, לכן להיות נמוך יותר ולגרום לכך שהוא יאבד מוקדם יותר את נכונותו להמשיך במאבק ההתשה. גם סוגיה זו מחייבת הכנה והסברה נכונה לאוכלוסייה והיא מהווה מרכיב חשוב **במערכה הרכה** שתוארה לעיל.

ו. **מרכיב הטכנולוגיה ועקרון האיכות**

היתרון היחסי שיש לנו **בטכנולוגיה**, גרם לכך שיש בידינו כיום נשק חכם נקודתי, שפגיעתו הסביבתית מצומצמת, ואיננו צריכים להשתמש באש "סטטיסטית" כדי לקבוע הישגים בשדה הקרב.²² לאש סטטיסטית כזו (כמו ארטילריה) יש מחירים במישור ההסברתי, הלגיטימציה, המידתיות ושאר הגורמים שהוזכרו לעיל. **עיקרון האיכות** וביטוי הטכנולוגי, מבית מדרשו של בן גוריון, רק מתחזק כאשר מדובר בלחימה נגד ארגונים קטנים החיים במדינות העולם השלישי. כאן יש לנו יתרון כמעט מוחלט, והיכולת של ארגונים כאלו להתמודד אתנו במישור הטכנולוגי היא מאד מצומצמת.

אלא שאליה וקוץ בה: הנשק החכם מחייב מודיעין מדויק ומוגדר שבלעדיו לא ניתן להשתמש בו באופן יעיל. תובנה זו מובילה אותנו היישר ליסוד הבא הדורש רביזיה בעידן השלישי, הוא יסוד ההתרעה.

ז. **התרעה ומודיעין מטרות**

מכל האמור לעיל נובע כי בניגוד ליסוד **ההתרעה** הקלאסית, שהתרכזה כמעט כולה באיתור כוונות מלחמה (כדי לאפשר גיוס בזמן), צריך יסוד זה בתקופה השלישית להתרכז גם בהשגת **מודיעין מטרות נקודתי** כדי שיהיה אפשרי להפעיל את הכוח באופן מדויק ויעיל.

השינוי הנדרש באלמנט **ההתרעה**, מצטרף לשינוי שפורט לעיל גם בשני האלמנטים האחרים בתפיסת הביטחון הקודמת - **הרתעה והכרעה**. בסופו של דבר, כל השילוש הקדוש של בן גוריון חייב לעבור טרנספורמציה, ויש בכך משום המחשה מצוינת לעומק הרביזיה שנדרשת בתפיסת הביטחון בעידן השלישי.

חשיבותו של יסוד ההרתעה הביאה לכך שמערך המודיעין של ישראל (אמ"ן, המוסד והשב"כ, לצד גופים קטנים יותר) זכה, בתקופה השנייה של תפיסת הביטחון, לעדיפות לאומית בכל

על תפקיד הטכנולוגיה בתפיסת הביטחון של ישראל, ראה יצחק בן ישראל, "ביטחון, טכנולוגיה ושדה הקרב העתידי", בספר **מרקם הביטחון**, בעריכת חגי גולן, הוצאת מערכות, 2001, עמ' 269-327.

הנוגע למשאבים, כוח אדם וכדומה. חשוב להדגיש כי הנאמר כאן אינו מפחית את הצורך לתת עדיפות לאומית למודיעין, ואינו מחליש את חיוניות ההתרעה על כוונות מלחמה, אלא להיפך: הוא מעצים אותה משום הוספת המשימות המנותחת כאן, בעולם מורכב, דינאמי ומשתנה במהירות.

ח. גמישות לאיומים חדשים

מכיוון שהטרור הוא בעיה כרונית שתימשך שנים ארוכות, עלינו להתכונן לאיומים חדשים, אפילו אם הם לא נראים עדיין בעין. רוב שנות המדינה התבטא הטרור בחזירת מסתננים דרך גבולנו. לאחר שצה"ל מצא פתרונות יעילים לכך, הלך הטרור ושינה צורה. מכיוון שהעולם לא השכיל למצוא פתרון לנשק תלול מסלול, קיבל הטרור בשנים האחרונות אופי של ירי רקטות.²³ בעקבות "עמוד ענן", כשהסתמן כי לרקטות נמצא פתרון (ראה "כיפת ברזל"), ואפילו עוד קודם, כאשר התבררה יכולתו של הנשק המונחה, פותח איום המנהרות. עכשיו כשצה"ל עומד להצטייד בטכנולוגיה לאיתורן, צריך לצפות שאויבינו ינסו למצוא פרצה אחרת. יתכן שימצאו אותה בעולם הסייבר (רמזים לכך קיבלנו כבר במהלך המבצע האחרון) וייתכן שבתחומים אחרים. תפיסת הביטחון בעידן השלישי צריכה להסתגל לשינויים תכופים באיומים ולבנות מנגנונים שיהיו גמישים מספיק להתמודדות עם איומים חדשים (או עם שינויים באיום).

ט. היום שאחרי

ההבנה שמדובר בסכסוך ממושך מאד שיימשך עוד דורות רבים, פירושה, בין היתר, שנגזר עלינו לחיות עם הפלסטינים עוד שנים רבות. בניגוד למלחמה קיומית, בה המטרה (הישרדות) מקדשת (כמעט) את כל האמצעים, אין זה המצב ביחס לפלסטינים. אחד העקרונות החייבים להיכלל בתפיסת ביטחון מעודכנת לעידן השלישי, הוא השפעת מעשינו (לפני סיבוב לחימה, בתוכו ולאחריו) על היחסים בין שני העמים. לשם כך, צריכה תפיסת הביטחון לכלול סוגיות שבדרך כלל לא עניינו את הוגיה בתקופה השנייה: שיקולים כמו אחריותנו לאוכלוסייה באזורי הלחימה, הקטנת הנזק הסביבתי

אגב, מאותה סיבה בדיוק, הלכה באותה הדרך גם האחרונה במדינות השכנות לנו שנשארה אויבת רשמית – סוריה – והעבירה את הדגש בבניין הכוח וההצטיידות שלה מחילות האוויר והשריון לרקטות וטילי קרקע-קרקע.

(Collateral damage) ללא-מעורבים, וכדומה. באותה מידה, מדיניות הביטחון הלאומי בעידן השלישי צריכה לכלול אלמנטים של שיקום הכלכלה הפלסטינית, עידוד יציאת הפלסטינים ממחנות הפליטים (ומהסטטוס של "פליטים") והיטמעות בחברה (ובמדינה) הפלסטינית, וכדומה.

י. איום המלחמה הכוללת

העקרונות שהבאתי לעיל עוסקים בשינוי הנדרש בתפיסת הביטחון כלפי האיום הפלסטיני. עם זאת תהא זו שגיאה הרת אסון להניח כי האיום "הקלאסי" של פלישת צבא שכן פג מן העולם. נכון, המצב במזרח התיכון כיום אינו מאפשר חידוש מהיר של איום זה, ונראה כי המדינות השכנות לנו עסוקות יותר בבעיותיהן הפנימיות מאשר בנו. זה מאפשר לנו חלון זמן להתמקדות בפלסטינים אך אסור לשגות באשליה כי מדובר במצב "נצחי". ההיסטוריה מלמדת אותנו כי אפשרי שינוי גם בכיוון ההפוך. תובנה זו מחייבת אותנו, מחד, לחזק את הרצון של מדינות ערב סביבנו לשמור על השלום (או אי-המלחמה אתנו), ומאידך – להמשיך ולהתכונן לאפשרות של מהפך, בו יחזרו צבאות ערב להוות איום משמעותי. שני אלו – חיזוק אי הרצון להילחם עם ישראל ושמירה על מוכנות צבאית גבוהה – משלימים כמובן האחד את השני.

הערת אזהרה לסיכום

עקרונות הביטחון הלאומי צריכים להשתנות כאשר האיום שונה. עם זאת אסור לנו לשכוח את העיקר: עקרונות אלו, יהיו אשר יהיו, צריכים להוביל אותנו אל המטרה הנכספת, שהיא **היעד האסטרטגי העליון מבחינת הביטחון: הכרה של העולם הערבי העצום מסביבנו, בזכות קיומה של מדינה יהודית, היא מדינת ישראל, וכתוצאה מכך, הפסקת השימוש בכוח נגדנו.**

נספח – בין ז'בוטינסקי לבן גוריון²⁴

רקע - היסטוריה קצרה של הסכסוך בין היהודים לערבים

בארץ ישראל, כמו שנאמר בפתח מגילת העצמאות²⁵, נולד וחי העם היהודי ובה יצר (בעת העתיקה) את תרבותו. תקופה זו שהחלה לפני כמה אלפי שנים הסתיימה באכזריות עם דיכוי המרד היהודי ע"י הרומאים במאה הראשונה לספירה, שאחת מתוצאותיו היה גירוש היהודים לגלות. באלפיים השנים שעברו מאז, חי העם היהודי בתפוצות ושם המשיך ליצור את תרבותו ולהשתתף ביצירה בארצות בהן חי. בכל התקופה הזו לא נשכחה המולדת העתיקה ועם ייסוד התנועה הציונית ע"י תאודור הרצל²⁶ החלה חזרה של יהודים מן העולם ליישוב הארץ. במאה השביעית, בעקבות הנביא מוחמד ודת האסלאם החדשה, השתלטו הערבים על האזור ומאז שנת 1518 הייתה הארץ מחוז הנשלט ע"י האימפריה העות'מאנית שבירתה קונסטנטינופול (איסטנבול) בתורכיה.

הסכסוכים המזוינים הראשונים עם תושביה הערביים של הארץ החלו מיד אחרי מלחמת העולם הראשונה עקב התעוררותה של הלאומיות הערבית וטיפוחה ע"י הבריטים, לצורך מלחמתם בשליט התורכי. אחרי הכיבוש הבריטי במלחמת העולם הראשונה, והצהרת בלפור בדבר הקמת בית בישראל ליהודי העולם²⁷, גברה המודעות הערבית לאפשרות של מדינה יהודית עצמאית. בין יתר האמצעים שננקטו ע"י תושביה הערבים של הארץ לסיכול מגמה זו, היה גם השימוש באלימות. חשוב לציין ששתי הקהילות שחיו אז בארץ לא היו ישויות מדיניות עצמאיות - מדינת היהודים נחרבה כאלפיים שנה קודם ומדינה פלסטינית לא הייתה קיימת מעולם. כתוצאה מכך נשא הסכסוך האלים ביניהן אופי של "סכסוכי שכנים" מקומיים שהתבטאו בפרעות, מהומות והפרות סדר, התנכלות לחקלאות של הצד השני (שהייתה אז אמצעי הפרנסה העיקרי של שני הצדדים), גניבות שהתפתחו לפעמים לאירועי ירי, וכדומה.

²⁴ הנספח להלן הינו עיבוד של החלק הראשון במאמרי "אין זבנג וגמרנו" בתפיסת הביטחון של ישראל", **האומה** 183, סתיו תשע"ב, 2011, עמ' 14-28.

²⁵ במילים אלו נפתחת מגילת העצמאות שנחתמה עם ההכרזה על עצמאותה של מדינת ישראל ב-15 מאי 1948: "בארץ-ישראל קם העם היהודי, בה עוצבה דמותו הרוחנית, הדתית והמדינית, בה חי חיי קוממיות ממלכתית, בה יצר נכסי תרבות לאומיים וכלל-אנושיים והוריש לעולם כולו את ספר הספרים הנצחי".

²⁶ התנועה הציונית הוקמה ע"י הרצל בשלהי המאה ה-19. הקונגרס הציוני הראשון התכנס בבאזל בשנת 1897. ²⁷ ההצהרה ניתנה ע"י שר החוץ הבריטי, הלורד ארתור ג'ימס בלפור, בשנת 1917 והיא קבעה כי: "ממשלת הוד מלכותו רואה בעין יפה את ייסודו של בית לאומי לעם היהודי בא"י, ותפעל במיטב מאמציה להקלת השגתה של מטרה זו, מתוך הנחה ברורה שלא יעשה שום דבר, שיש בו לפגוע בזכויות האזרחיות והדתיות של העדות הלא יהודיות, או בזכויותיהם ומעמדם המדיני של היהודים בכל ארץ אחרת".

הסכסוך בין התושבים היהודים לערבים בארץ "עלה דרגה" עם פרוץ מלחמת העצמאות והמלחמות שנערכו אחריה בין מדינת ישראל ובין המדינות הגובלות בה. עם זאת, הסכסוך "המקומי" לא נפסק מעולם והוא נותר בדרך כלל בצילן של המלחמות "הגדולות" שהתנהלו בין ישראל לשכנותיה הערביות, דהיינו בין הצבאות הסדירים של שני הצדדים. תחילתן של מלחמות אלו באי הסכמתם של הערבים לקבל את החלטת האו"ם על חלוקת הארץ שהתקבלה ב-29 נובמבר 1947 וקראה להקים שתי מדינות, יהודית ופלסטינית, זו לצד זו. פלישת צבאות ערב (בעיקר של מצרים וירדן) שנועדה למנוע את החלוקה, מיד אחרי הכרזת העצמאות של המדינה היהודית במאי 1948, פתחה פרק חדש בתורת הביטחון: הסכסוך הפסיק להיות "מקומי" (דהיינו מוגבל לתושבי הארץ בין הירדן לים התיכון), והוא נהפך לסכסוך אזורי בין ישראל לבין שכנותיה הערביות ברחבי המזרח התיכון כולו. הפלישה ב-1948 נתקלה בצבא ההגנה לישראל (צה"ל), שהוקם באופן חפוז על בסיס ארגון ההגנה שנוסד בתחילת שנות העשרים, במטרה להגן על חיי הישוב היהודי מפני התנכלות שכניהם הערבים. אחד ממניחי היסוד להקמת כוח ההגנה העברי היה ז'בוטינסקי, אשר גם הניח את התשתית הרעיונית לדוקטרינה ואסטרטגית העל של הארגון, בשני מאמרים הנושאים את השם "על קיר הברזל (אנחנו והערבים)" ו"המוסר של קיר הברזל".²⁸ חשוב להדגיש כי במאמר נכתב בתקופה בה היה הסכסוך מקומי ולפני שנהפך לסכסוך בין מדינת ישראל העצמאית לשכנותיה הערביות.

ז'בוטינסקי ו"קיר הברזל"

ז'בוטינסקי גיבש את תורתו על רקע הפרעות שנערכו בישוב היהודי בשנות ה-20. מדובר בכמה עשרות שנים לאחר הקמתה של התנועה הציונית שפעלה להחזרת היהודים למולדתם ההיסטורית, והישוב היהודי היה אז מיעוט לעומת הרוב הערבי. כך למשל, בתוך גבולות ארץ ישראל של המנדט הבריטי, מהירדן ועד לים התיכון, חיו בשנת 1922 כ-688,000 ערבים ו-84,000 יהודים.²⁹ מעשי האיבה מצד הישוב הערבי פרצו לראשונה ב"פסח הדמים" של שנת תר"פ (1920) והתפשטו ברחבי

²⁸ המאמר הראשון פורסם ברוסית ב-1923 והשני בגרמנית ב-1925. בעקבות "מאורעות" תרפ"ט) תורגמו מאמרים אלו לאידיש והתפרסמו ב*זאמעלבוך פאר ביתרישער יוגענד*, הוצאת שלטון בית"ר, וורשה, 1933. הציטטות שאביא להלן לקוחות מהנוסח העברי, כפי שפורסם בכתבי ז'בוטינסקי (זאב ז'בוטינסקי, *כתבים*, הכרך *בדרך למדינה*, הוצאת ערי ז'בוטינסקי, ירושלים, תשי"ג).

²⁹ ראה ס. דלה-פרגולה, "דע את ישראל – אוכלוסיה", 1977, ע' 7.

הארץ.³⁰ בירושלים נבלם הטבח הערבי ע"י יחידות ההגנה היהודיות, ובתגובה עצרו הבריטים את מנהיגי ההגנה, וביניהם את ז'בוטינסקי עצמו. סיבוב שני של הסכסוך פרץ במאי 1921 והתפשט מיפו ליישובי הסביבה. בסכסוך זה נהרגו כ-47 יהודים ונפצעו כ-140 (הערבים סבלו אבדות בהיקף דומה, חלקם מידי המשטרה הבריטית).

ז'בוטינסקי כתב מספר גרסאות למאמרו "על קיר הברזל". הגרסה האחרונה נכתבה ב-1933, מספר שנים אחרי מאורעות תרפ"ט (1929). "מאורעות"³¹ אלו החלו בהסתה של המופתי של ירושלים שטען כי התפילה היהודית בהר הבית מסכנת את המסגדים הקדושים לאסלאם. באוגוסט ביצע המון טבח ביהודים בירושלים, בחברון, בצפת ובמקומות אחרים. בסה"כ נרצחו 133 יהודים באותו שבוע ונפצעו 230.

שאיפתה של התנועה הציונית הייתה לפתח את הארץ כך שתוכל לקלוט יותר ויותר יהודים עד שאלו יהפכו לרוב. ז'בוטינסקי היה אחד הראשונים להבין את המשמעות מרחיקת הלכת של המאורעות ב-1920-21: שני העמים נאבקים על אותה ארץ, והיישוב הערבי לא ייתן את ידו למימוש השאיפה הציונית. אם כך, כיצד יסתיים הסכסוך?

ז'בוטינסקי היה אדם שהרחיק ראות. הוא פותח את מאמרו בהרהור על הדרכים בהן ניתן להשתלט על ארץ ישראל כדי להפכה לבית לאומי עבור יהודי התפוצות. בעבר הרחוק היו נפתרות בעיות כאלו ע"י כך שהכובש היה מחסל פיסית את העם הנכבש. ברור שבמאה העשרים זו דרך שאינה באה בחשבון כלל. בתיאוריה קיימות כמה דרכים ואת כולן הוא פוסל מנימוקים כאלו ואחרים. אם כך, צצה שוב, בכול חריפותה השאלה המלווה אותנו כבר למעלה מתשעים שנה: כיצד יסתיים הסכסוך בין תושביה היהודים לתושביה הערבים של א"י?

דרך תיאורטית אחת היא גירוש הערבים בכוח הזרוע ("טרנספר"). ז'בוטינסקי פוסל אותה על הסף מטעמים מוסריים. אפשרות אחרת, אם לא ניתן לגרשם, היא להביא אולי (באמצעות המעצמות וכוח

30 כחודש קודם, ב-1 מרץ 1920, י"א אדר תר"פ, נפלה ההתיישבות היהודית תל-חי בהתקפה ערבית על ישובי הגליל העליון.

31 עיון בהיסטוריה של הסכסוך בין תושביה הערביים של ארץ ישראל ובין תושביה היהודים, מלמדנו כי כל חמש עד עשר שנים הגיע הסכסוך לידי שיא של הפעלת אלימות מרוכזת, בה נהרגו בדרך כלל כמה עשרות או מאות אנשים מכל צד. רק השם השתנה כל פעם: "טבח", "פרעות", "מאורעות", "אינתיפאדה" וכדומה. הוא הדין לגבי התופעה הנקראת היום "טרור". בעבר כונו מבצעה "פורעים", "כנופיות", "מסתננים", "מחבלים", וכו'.

צבאי) לשליטת המיעוט היהודי על הרוב הערבי. גם דרך זו נשללת על ידו משום שאינה תואמת את חזונו למדינה יהודית דמוקרטית. הוא פותח אפוא את מאמרו בקביעה של שני עקרונות:

"ראשית - את הרחקתם של הערבים מארץ-ישראל הנני חושב לבלתי-מתקבלת על הדעת בהחלט. בארץ-ישראל ישבו תמיד שני עמים. שנית - [יש לתת] זכויות לאומיות לכל העמים החיים בתוך מדינה אחת... שיווי זכויות מוחלט. הנני מוכן להישבע בשמנו ובשם צאצאינו שלא נפר לעולם שיווי זכויות זה, ולא נעשה ניסיון לדחוק את רגליו של מישהו".³²

אם כך, הדרך היחידה הפתוחה בפני הישוב היהודי היא הגדלתו ההדרגתית והתרחבותו עד שיהפוך לרוב. האם ניתן לגרום לערביי ארץ-ישראל (שכיום אנו מכנים אותם בשם פלשתינאים) להסכים מרצון לתהליך זה? את שארית מאמרו מקדיש ז'בוטינסקי לניתוח המוחלט של האשליה שהערבים הגרים בתחומי ישראל יסכימו מרצונם לתהליך ההתיישבות היהודית:

"על הסכם מרצון בינינו לבין ערביי ארץ-ישראל אי-אפשר לחלום. לא עתה וגם לא בעתיד הנראה באופק... מחוץ לאלה שהנם סומים מלידה, הבינו כל אותם הציונים המתונים כבר מזמן, כי אין תקווה - תהיה אף הקלושה ביותר - להשיג את הסכמתם של ערביי ארץ-ישראל להפיכתה של 'פלשתינה' לארץ בעלת רוב יהודי".³³

זאת משום שאין תקדים בהיסטוריה לעם שהסכים מרצונו ליישוב ארצו ע"י מי שבא מבחוץ: "אין יליד בשום ארץ ובשום זמן שיסכים להתיישבות זרה".³⁴ הוא סבור כי

"ההזיה - שהם יתנו את הסכמתם מרצון להגשמתה של הציונות תמורת היתרונות הכלכליים שביכולתנו להעניק להם - מקורה של הזיה ילדותית זו אצל 'הובבי הערבים' שלנו היא באיזה רגש של זלזול כלפי העם הערבי".³⁵

ז'בוטינסקי תוקף בחריפות את מנהיגי הישוב היהודי (שהוא מכנה אותם בשם "כרוזי השלום") ש"מנסים לשכנענו, כי הערבים הם או טיפשים שאפשר לרמותם ע"י פירוש מרוכך של מטרותינו, או

³² "על קיר הברזל", ע' 253

³³ שם, ע' 253-254

³⁴ שם, ע' 254

³⁵ שם, ע' 255

שהם שבט רודף-בצע, המוכן לוותר על זכויות הבכורה שלו בארץ-ישראל תמורת יתרונות תרבותיים או כלכליים"³⁶, והוא שולל לחלוטין הערכה כזאת של האופי הערבי. לדעתו, הערבים

"מתייחסים לארץ-ישראל, לכל הפחות, באותה אהבה אינסטינקטיבית ובאותה קנאות אורגנית, שבה התייחסו האצטקים למקסיקו שלהם, או הסיאוקסים אל הפרריה שלהם... כל עם-ילידים נלחם במתיישבים כל עוד קיים זיק של תקווה להפטר מסכנת ההתיישבות הזרה."³⁷

הסכסוך בין שני העמים גם לא יסתיים מעצמו משום שאין מקורו באי הבנה כזו או אחרת של הערבים. להיפך, הערבים מבינים היטב את כוונותינו, לפתח את הארץ, ליישב אותה ולהעלות לכאן את יהודי העולם,

"מבלי שתידחק רגלו של ערבי אחד. 'רק בזה', רוצים הציונים; ודווקא בזה אין רוצים הערבים. מכיוון שבאופן כזה ייהפכו היהודים קמעה קמעה לרוב, ואז תוקם ממילא ממשלה יהודית, ואז יהיה תלוי גורלו של המיעוט הערבי ברצונם הטוב של היהודים."³⁸ דרך תיאורטית אחרת להגשמת מטרות הציונות, היא לגייס את העולם הערבי לעזרתנו בשכנוע הפלסטינים לוותר על אדמתם. ז'בוטינסקי סבור כי פתרון המבוסס על הבנה עם המדינות הערביות סביבנו לא יעלים ולא יפתור את הסכסוך הבסיסי עם הפלשתינאים:

"בשביל ציונים רבים מושכת מאד התוכנית הבאה: אם אי-אפשר להשיג הכשר לציונות מערביי ארץ-ישראל, הרי יש לקבלו מערבים אחרים - מערביי סוריה, ארם-נהרים (עיראק)³⁹, חיג'אז (סעודיה)⁴⁰, ואולי אף מצרים. אילו גם היה אפשר דבר כזה, לא היה זה משנה את המצב מיסודו: בארץ-ישראל גופא לא היה בא שינוי בהלך-רוחם של הערבים ביחס אלינו... אילו גם היה אפשרי (ואני מפקפק בכך מאד) לשכנע את הערבים מבגדד ומכה, שארץ-ישראל אינה בשבילם אלא חבל ספר קטן ומחוסר חשיבות, הרי

שם, ע' 255

36

שם, ע' 255

37

שם, ע' 256

38

בזמן כתיבת הדברים לא הייתה עדיין מדינה בשם עיראק. גבולותיה שורטטו בוועידת פריז בשנת 1919 והיא זכתה לעצמאות מבריטניה ב-1932.

39

בזמן כתיבת הדברים לא הייתה גם מדינה בשם סעודיה (או ערב הסעודית). בריטניה הכירה ב"ממלכת חיג'אז ונג'ד" ב-1927, ובשנת 1932 אוחדו שני האזורים, במה שסימל את לידתה של ממלכת ערב הסעודית.

40

בשביל הערבים הארצישראליים הייתה גם אז נשאר ארץ-ישראל לא חבל-ספר אלא מולדתם, מרכז ויסוד לקיומם הלאומי העצמאי.⁴¹

כך או כך,

"הסכם עם הערבים שמחוץ לארץ-ישראל הוא הזיה. כדי שהלאומים הערביים בבגדד, מכה ודמשק יסכימו לתרום בשבילנו מחיר יקר כל כך (ויתור על שמירת אופייה הערבי של הארץ, השוכנת ממש במרכזה של 'הפדרציה' העתידה שלהם) – חייבים גם אנו להציע להם תמורה חשובה, שתהיה הולמת את הערך של תרומתם הם".⁴²

"תרומה" כזו יכולה להיות סיוע כלכלי לפיתוח המדינות הערביות⁴³ או תמיכה פוליטית ברצונן לעצמאות פוליטית. ז'בוטינסקי סבור כי התמורה הראשונה אינה אפשרית, כי נצטרך להשקיע את הכסף בפיתוח ארצנו, והשנייה מחייבת בגידה פוליטית בבני בריתנו (הבריטים ושאר מדינות אירופה). מסקנתו של זאב ז'בוטינסקי מהניתוח לעיל היא פסימית: "אין ביכולתנו להבטיח 'תמורה', לא לערבים הארצישראליים וגם לא לערבים שמחוץ לארץ-ישראל. הסכם מרצון הוא מן הנמנע."⁴⁴

אם כך, אם מטרת הציונות אינה ניתנת להגעה בשיתוף ובהסכמת העולם הערבי, בתוך ומחוץ לגבולות הארץ, כיצד יסתיים אפוא הסכסוך ותוגשם מטרת הציונות? האם נגזר עלינו לוותר על הציונות? ז'בוטינסקי אינו סבור כך. הוא אינו יודע מה יביא להשלמת הערבים עם קיום יישוב יהודי גדול שיהווה רוב שולט בארץ ישראל, ומתי זה יקרה. ברור לו שמדובר במאבק היסטורי בין שני עמים שלא ייפטר ב"זבנג וגמרנו" אלא בתהליכים ארוכים. עם זאת, אין הוא מאבד את תקוותו שיום יגיע והערבים ישלימו עם קיומנו:

"אינני מתכוון לקבוע שעם ערביי ארץ-ישראל בלתי אפשרי הסכם כלשהו. בלתי-אפשרי הוא רק הסכם מרצון."⁴⁵

41 **שם**, ע' 257

42 **שם**, ע' 258

43 רעיון דומה לחזון בן ימינו הנקרא "מזרח תיכון חדש".

44 **שם**, ע' 258-9. הדגש שלי.

45 **שם**, ע' 259

כאמור לעיל, חלפו כבר כמעט מאה שנה מתחילתו של הסכסוך, ועדיין איננו רואים את סופו. הסכנה היא שבמשך עשרות או מאות השנים שיידרשו לסיומו, עלול היישוב היהודי להיכחד. זו סכנה ממשית וז'בוטינסקי ער לה ולמסקנה הנובעת ממנה:

"לפיכך יכולה ההתיישבות להתפתח בחסותו של כוח שאיננו תלוי באוכלוסייה המקומית, מאחורי קיר ברזל שלא יהא בכוחה של האוכלוסייה המקומית לפרוץ אותו."⁴⁶

המונח "קיר הברזל" אינו מתייחס כמובן לקיר או חומה פיסיים. הוא מונח מטפורי המתייחס לדימוי העוצמה של היישוב היהודי. חשוב כי הדימוי בראשם של מנהיגי העולם הערבי יהיה כי השמדת היישוב היהודי היא בלתי אפשרית והיא משולה לחציית מחסום שאינו עביר: קיר ברזל. ז'בוטינסקי סבור כי היישוב היהודי הקטן בשנות העשרים לא יוכל להשיג את העוצמה הנדרשת לבניית דימוי כזה של מחסום בלתי עביר, אלא באמצעות כוח חיצוני, והוא מציע להשתמש לשם כך במחויבות של המעצמה הגדולה והחזקה בעולם (אז) – האימפריה הבריטית:

"מה ערכה של הצהרת בלפור בשבילנו? מה תועלתו של המנדט? משמעותם בשבילנו היא בכך, שכוח לא-מקומי הטיל על עצמו התחייבות ליצור בארץ תנאי מינהל וביטחון כאלה, שיהיה ביכולתם למנוע בעד האוכלוסייה המקומית כל ניסיון של הפרעה במאמצינו, גם אם יעלה על דעתם להפריע. וכולנו, כולנו ללא יוצא מן הכלל, דורשים ללא-הפסק מכוח חיצוני זה, שימלא את חובתו זו בחומרה ובקפדנות. מבחינה זו אין כל הבדל בין 'המיליטריסטים' שלנו לבין 'הצמחוניים' שלנו; ההבדל הוא רק בכך, שהראשונים רוצים בקיר ברזל עשוי כידונים יהודיים, ואלה – כידונים בריטיים".⁴⁷

לסיכום הרעיון של קיר הברזל, אפשר להביא את עמדתו של ז'בוטינסקי כפי שהיא מופיעה בסיום המאמר. לדעתו,

"כל עוד מקנן בלבות הערבים, ויהיה אף זיק של תקווה, שיעלה בידם להפטר מאתנו, אין בעולם דברי נועם כאלה ולא הבטחות מושכות-לב שבגללם יהיו הערבים מוכנים לוותר על תקוותם זו - וזאת דווקא בגלל כך שאין הם אספסוף אלא

שם, ע' 259

שם, ע' 259

46

47

אומה חיה. ואומה חיה מוכנה לווייתורים בשאלות גורליות כאלו רק בזמן שלא נותרה כבר כל תקווה 'להפטר', וכשבקיר הברזל נסתמת כל פרצה. רק אז מאבדות את השפעתן הקבוצות הקיצוניות... ורק אז יופיעו המתונים כשבפיהם הצעות בדבר ווייתורים הדדיים.⁴⁸

מז'בוטינסקי לבן-גוריון

הרעיונות של ז'בוטינסקי חלחלו לכול רובדי החברה בארץ. ככול שהסכסוך הלך ונמשך, ואחרי כול גל חדש של "מאורעות", התברר יותר ויותר הצורך למצוא דרך להביא להשלמת העולם הערבי עם המפעל הציוני, ע"י יצירת הדימוי של קיר הברזל.

כך למשל, מעניין לקרוא את מאמרו של הד"ר משה בילינסון⁴⁹ שפורסם בעיצומן של מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט (1936-1939). המאמר, הנקרא בשם "טעם המערכה", מעניין במיוחד משום שהוא נכתב ע"י אחד מהדוברים הראשיים של תנועת העבודה, והיה מעורכי העיתון "דבר", שהשתייך כידוע למחנה המנוגד למחנהו של ז'בוטינסקי.

ברוחו של "קיר הברזל" המאמר פותח בהבחנה שהמאבק המתנהל על רקע שיבת ישראל לארצו הוא מאבק היסטורי:

"שיבת ישראל לארצו – תהליך היסטורי כביר הוא, תהליך אנושי, חברתי, כלכלי, מדיני. הוא אינו נעשה בחלל ריק...

היסטורית העמים אינה אידיליה. היא התאבקות בלתי פוסקת. ושבעתיים אנוס להתאבק העם אשר אבדה לו עצמאותו, ועליו לכבוש מחדש את מקומו, והכוחות הקיימים עומדים לו מנגד...

אם חשב מישהו כי תהליך היסטורי כביר זה יכול להתבצע תוך עבודה שקטה, תוך יצירה שלווה, תוך התאבקות עם הטבע בלבד – הרי שלא העריך את שיבת ישראל

שם, ע' 259-260. ההדגשה שלי.

הד"ר בילינסון היה היוזם של הקמת "בית החולים למושבות יהודה והשרון", שלאחר מותו שונה שמו לבית חולים בילינסון, על שמו (כיום קמפוס בילינסון בתוך מרכז רפואי רבין).

לארצו בכול גודלה וערכה בתוך מסכת הכוחות הפוליטיים המעוניינים בארץ-ישראל,
ועליו לעמוד עתה על טעותו.⁵⁰

אחרי מיקום המאבק בהקשר ההיסטורי, עובר בלינסון לתיאור המחיר הכבד ששילם, ועדיין משלם
היישוב היהודי במאורעות אלו:

"שישים יום ויותר נמשכה המערכה הכבדה. בשלושים וארבעה חללים, בעשרות
פצועים, באלפי פליטים, במאות דונמים תבואה, ברכבות עצי תרבות עלתה לנו.⁵¹
בלינסון מפנה אצבע מאשימה כלפי השלטון הבריטי ומבטיח כי

"וכשתגמר המערכה, לא נראה עצמנו חייבים ברגשי תודה לשליטי הארץ, באשר
החזירו לנו חוק ומשפט, אלא נתבע סדרים ומשטר אשר יבטיחו אותנו מהישנות
המערכה האיומה".⁵²

איך נוכל באמת להבטיח כי מערכה כזו לא תישנה? המאמר מסתיים באותה השאלה שהעסיקה את
ז'בוטינסקי אחרי המאורעות בתחילת שנות העשרים: עד מתי יימשך הסכסוך? גם התשובה של
בלינסון זהה לזו של ז'בוטינסקי: עד שאויבינו ידעו כי לא ניתן לגבור עלינו בכוח הזרוע. או במילותיו
שלו:

"זאת היא המערכה. עד מתי? – כך שואלים. עד מתי? – עד שיישבר כוח האויב. ועד
מתי נחיה בסכנת התקפות חדשות? – כך שואלים. עד מתי? עד שכוחו של ישראל
בארצו ידון למפרע לתבוסה כול התקפת אויב, באשר הוא שם. עד שהנלהב ביותר
והנועז ביותר במחנה האויב, בכול מחנות האויבים באשר הם שם, ידע: אין אמצעי
לשבור את כוח ישראל בארצו, כי הכרח-חיים אתו ואמת-החיים אתו, ואין דרך
בלתי אם להשלים אתו. זהו טעם המערכה".⁵³

משה בלינסון, "טעם המערכה", עיתון פועלי ארץ ישראל'דב', 23 יוני 1936.

שם, שם.

שם, שם.

שם, שם. ההדגשה שלי.

50

51

52

53